

LA TERMINACIÓ *-EU, -EA, -EUS, -EES* EN ADJECTIUS I SUBSTANTIUS

Dr. Voro López Verdejo

La terminació llatina *-ĕum*, de *mediterrānĕum*, donà en valencià i en tot el seu diasistema les formes *-eu, -ea, -eus, -ees*: *mediterrāneu, mediterrānea, mediterrāneus, mediterrānees*, si be en occità estes terminacions hui són tòniques *-èu, -èa, -èus, -èes* (*mediterrānèu, mediterrānèa...*). En unes atres llengües romàniques la terminació llatina *-ĕum* donà *-eo, -ea...*, com en castellà, italià o portugués (*mediterrāneo...*), i en francès donà vàries terminacions, entre elles *mediterranée, mediterrannée, simultanée...*

En la llengua antiga estos adjectius i alguns substantius majoritàriament cults o erudits presentaven una certa vacilació en la terminació, i al costat d'adjectius acabats en *-eu, -ea*, podem trobar-ne acabats en *-eo, -eos* (*aéreo, albugíneo, acúleo, corpòreo, petròleo*); esta vacilació s'ha mantengut viva fins a hui en valencià, com ho demostren els diccionaris valencians¹. Curiosament, algunes paraules, a pesar de procedir de formes llatines en *-ĕum* presenten la terminació *-i, -ia*. Açò es deu a una vella confusió, ya que les terminacions *-i, -ia, -is, -ies*, venen de formes llatines com *Caecilius, honorariŭs, ādvĕrsārius, artĭficiŭm, domicĭliŭm, accessōriŭm...* que donaren *Cecili, adversari, artífici, domicili, accessori...* i alguns autors, esporàdicament, les feen extensives a les formes procedents del llatí *-ĕus* o *-ĕum*; açò solia succeir quan la forma estava en masculí i no tant quan prenia forma femenina, en estos últims casos solia utilitzar-se *-ea, -ees*, és dir, que algunes paraules alternaven les formes etimològiques *-eu, -ea*, en les no etimològiques *-i, -ia* segons el gènere. És el cas de formes com *sanguini, sanguinis, erroni, erronis* (del llatí *sanguĭnĕum, erronĕum*), que solien fer el femení *sanguínea, sanguínees, errónea, errónees*². El cas de la paraula *oli* és bona mostra de la consolidació d'este procés, puix el llatí *olĕu* donà *oli*, pero per via semiculta, en canvi el llatí migeval *petrolĕum* donà per via patrimonial *petròleu/petròleo*³.

També tenim el cas contrari. Les formes *-eu, -ea, -eus, -ees*, junt a *-eo, -ea, -eos, -ees* eren les més usuals en la llengua antiga de tot el diasistema; tan forta era la presència en época clàssica d'estes formes que, en alguns casos, les terminacions llatines *-ium, -idu, -siu*, que haurien d'haver donat *-i*, donaren *-eu* per la gran influència de les primeres, com podem vore en vocables com ara: *àrreu, àrrea* (del llatí *arĭdu*), *cóbeu, cóbea* (del llatí *cŭpĭdu*), *cràneus, cràneum* (del llatí *cranium*) i el seu derivat *craneal, Eliseu* (del llatí *Elysiu*), totes elles arreplegades en el *Diccionari català-valencià-balear* d'Alcover⁴, que utilisem com a diccionari històric o d'autoritats. En este cas la forma valenciana *cràneu*, del llatí *cranium*, i els seus derivats, són una mostra de la consolidació d'este procés.

L'existència de les formes *-eu, -ea, -eus, -ees* en l'època antiga i clàssica és

1 Les formes en *-o* no són castellanismes, Alcover les considera castellanismes, pero no poden ser-ho quan estan documentades en el segle XV; se tracta de cultismes i llatinismes, pero sense influència del castellà per molt que hui nos ho parega.

2 Alcover en el seu *Diccionari català-valencià-balear*, aixina ho constata quan dona entrada a *sanguini, -ínia* afegint: “(i ant. *sanguínea*)”, també en l'entrada *erroni, -ònia* afig: “(ant. *-ònea*)”, en *simultani, -ània*, a on afig: “(ant. *-ànea*)”, en l'entrada *idoni* diu: “*Idoni* (ant. *idòneu*), *idònia* (ant. *idònea*). adj”...

3 “*petròleo*” és la forma que Alcover documenta en 1492: “*Fahia eniections e Thedecir ab petroleo*”, Cauliach Coll., ll. vi, d. 2a, c. 7.

4 Alcover. A. M^a. *Diccionari català-valencià-balear*. Ed. Moll. Palma de Mallorca 1985.

irrefutable, la documentació escrita aixina nos ho mostra, tenim bons exemples lliteraris en obres de prestigiosos autors. Vejam uns quants exemples etimològics clàssics⁵:

MEDITERRÀNEA del llatí *mediterrānĕum*:

“*En la nostra mar **mediterrànea***” Corella. *Obres* 95.

“*Aquesta nostra mar appellada **mediterrànea***” Eximenis II *Reg.*, c.35.

VENÉREUS del llatí *venĕrĕum*:

“*Y en actes **venéreus** té gran tempre y mida*” Viudes *Donzelles* 105.

SIMULTÀNEA del llatí *simultanĕum*:

“*...los procurà quasi **simultànea** o momental mort*” Curial, II, 83.

TÉBEU, TÉBEA, TÉBEUS del llatí *tĕpĭdu*:

“*Qui **tébeu** és, d'amor és enemich*” Ausias March LXII

“*Per ço estava **tébeu** e no gosava obrir la boca*” Curial, I, 27.

“*Sabs que lo gat / poc escaldat/ tem l'aygua **tébea***” Spill 6588

“*Sens la gràcia divinal som fets peresosos, tardívols e **tébeus** a ben obrar*”
Canals *Carta*.c.3.

SANGUÍNEA del llatí *sanguĭnĕum*:

“*Lo bàlsem de la tua suor **sanguínea** a mi malalt sane*” Cartoxà IV,22.

“*Als hòmens qui són de complecció colèrica o **sanguínea***” Arnau de Vilanova II,107.

SOTERRÀNEA del llatí *subterranĕum*:

“*La capella **soterrànea** de Sancta Eulàlia*” Ardits, III, 124.

LÍNEA del llatí *lĭnĕa*.

“*Com ell no fos de **línea** real*” Tirant, c. 338.

També trobem la variant *-i, -ia*, de la qual Alcover aporta uns quants casos no etimològics documentats:

SANGUINIS del llatí *sanguĭnĕum*:

5 Els exemples estan trets del *Diccionari Català-Valencià-Balear* d'Alcover i es citen les edicions que allí apareixen, pero corregim l'accent que Alcover posa als texts clàssics quan estos no es corresponen en la fonètica valenciana.

“Los hòmens *sanguinis e flemàtics*” Lull. *Arbre Sc.* I,60.

SOTERRÀNIES del llatí *subterraneum*:

“Cases *soterrànies* o *sotzsoles*, lo sol de les quals no és pavimentat” Arnau de Vilanova II,108.

EPICURIS del llatí *epicureum*:

“Recomptem les històries gregues que los *epicuris*, qui posaven...” Eximenis II Reg.,c 22.

LÍNIA, del llatí *līnĕa*.

“Lo roch adversari sia cobert en algun spay de la segona *līnia*”, *Scachs* 100.

Alcover també dona entrada en el seu diccionari a formes com *àureu*, que remet a *auri*, no obstant en l'entrada de *auri* diu “(ant. *àureu, àurea*)”, però documenta *àureu* en autors catalans antics i també moderns com Jacint Verdaguer, en la seua obra *Pàtria*: “*Son nom en àurees lletres gravaràs*”. Igualment fa en *venèreu*, la remet a *veneri*, però en l'entrada de *veneri* l'única documentació clàssica que pot oferir és la de *venèreu*. També dona entrada a *línea* i la remet a *līnia*, documentant en la llengua clàssica les dos i donant fonètica per a les dos en València i només *līnia* per a Barcelona i Balears, no obstant la documenta en l'obra del mallorquí Aguiló: “*Com si fos en línea recta / descendent del gran Sesostris*”. Només dona entrada a *ciclopi*, però a soles pot documentar la forma *ciclòpea* en Jacint Verdaguer, en el seu poema *Atlàntida*: “*A la ciutat ciclòpea s'acosta*”; igualment succeïx en *circumcutani*, *conterrani*, *corpori* o *cutani*, que només pot documentar *circumcutànea*, *coterràneu*, *corpòrea* o *cutàneas* en obres del segle XV. En el cas de *còrnia* la remet a *còrnea* i en l'entrada de *còrnea* documenta les dos en la llengua antiga, donant fonètica per a les dos en València i únicament *còrnea* per a Mallorca, com a forma viva que ell coneix. El propi Alcover en definir *acústic* utilisa la forma *craneal*, derivada de *cràneu*: “*...nervi craneal que transmet...*”. No cal nomenar els casos de formes com *aèreo*, *albugíneo*, *acúleo*, *corpòreo*, *petròleo* que també arreplega, perquè esta terminació *-eo*, estant viva i no sent castellanisme, com hem dit adés, cap de normativa actual la contempla.

L'obra d'Alcover mostra que tant en la llengua antiga com en la moderna i tant a nivell lliterari com oral, les formes en *-eu, -ea, -eus, -ees* han estat vives en valencià, català i mallorquí fins a la normativa catalana de Pompeu Fabra, per posar una fita. Els lexicògrafs valencians també donen mostra de la vitalitat d'estes formes fins a Lluís Fullana, per posar una fita valenciana, això sí, mostrant la vacilació existent, de manera que algunes obres lexicogràfiques valencianes documenten les terminacions *-eu, -ea, -eus, -ees / -eo, -ea, -eos, -ees / -i, -ia*, com ara el diccionari

Escrig-Llombart⁶, el diccionari Martí i Gadea⁷ o el de Fullana⁸.

A nivell normatiu i com a conclusió podem dir que l'occità ha normativitzat les formes *-èu, -èa, -èus, -èes*⁹, la normativa catalana moderna de P. Fabra, fugint este possiblement de les formes *-eu, -ea* per allò de que presenten certa confluència en el castellà, ha preferit les formes en *-i, -ia* (*mediterrani, mediterrània, mediterranis, mediterrànies, tebi, tèbia, tèbis, tèbies*) i la normativa valenciana de la RACV ha adoptat les formes *-eu, -ea-, -eus, -ees* (*mediterràneu, mediterrànea, mediterràneus, mediterrànees*) per ser etimològiques, per seguir una tradició clàssica que es reflectix sobretot en els texts d'autors valencians, i per ser formes existents en tot el diasistema i el seu entorn romànic; además són formes vives i documentades en la llengua escrita fins a hui. D'esta manera es deixen les terminacions *-i, -ia* només per ad aquells casos en els que són etimològiques.

6 Escrig, J. i Llombart, C. *Diccionario Valenciano-Castellano*. València 1887

7 Martí y Gadea, J. *Diccionario General Valenciano-Castellano*. València 1891.

8 Fullana Mira, Ll. *Vocabulari Ortogràfic Valencià-Castellà*. València 1921

9 Alibert, L. *Gramatica occitana*. Ed. Centre d'Estudis Occitans. Montpelhièr 1976. pàg. 53.